

'Speelgoed' voor

varkens

Voldoende omgevingsverrijking vergroot de mogelijkheden voor soorteigen, natuurlijk gedrag bij varkens.

– SUZY VAN GANSBEKE, MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP,

AFDELING VOORLICHTING –

• varkens • dierenwelzijn

Sinds 2003 geldt dat 'varkens permanent moeten kunnen beschikken over voldoende materiaal om te onderzoeken en om mee te spelen – bijvoorbeeld stro, hooi, hout, zaagsel, compost van champignons, turf of een mengsel daarvan – voor zover de gezondheid van de dieren daardoor niet in gevaar komt'. De indirecte doelstelling is ongewenst gedrag zoals oor- en staartbijten bij soortgenoten te voorkomen. Het belang van dergelijk verrijkmateriaal, dat vaak wordt onderschat, wordt des te groter naarmate het routinematig couperen van staarten achterwege wordt gelaten.

Hoe de wetgeving interpreteren?

De wettelijke bepaling rond afleidingsmateriaal voor varkens is niet nieuw. In een koninklijk besluit van 1994 (waarin voor de eerste maal welzijnseisen werden opgelegd) stond al: 'Naast de maatregelen die normaal worden getroffen om staartbijten of andere gedragsstoornissen te voorkomen en de dieren in staat te stellen aan hun specifieke gedragsneigingen toe te geven, moet er gezorgd worden voor stro, andere soortgelijke materialen of voorwerpen voor alle varkens ...'. De wetgeving is strikt op één vlak: er moet afleidingsmateriaal aanwezig zijn. Hoeveel en welke soorten materiaal al dan niet in aanmerking komen is echter veel minder duidelijk. In de meeste lidstaten van de Europese Unie wordt de wettelijke omschrijving momenteel zo geïnterpreteerd dat men naast de opgesomde losse materialen ook ballen en kettingen als afleiding kan inzetten. Die worden vaak gekozen uit praktische overwegingen, maar zijn wel een stuk minder effectief in het vervullen van de beoogde doelstelling.

Wat is omgevingsverrijking?

Ondanks het feit dat een klassieke stalomgeving voldoet aan de basisbehoeften van varkens – voeder, water, gezelschap, bescherming tegen extreme omstandigheden en tegen ziekten enzovoort – wil

dit niet zeggen dat daarmee ook al in een optimale omgeving is voorzien. Dieren hebben namelijk behoefte aan zekere stimulansen vanuit hun leefomgeving. Bij gebrek hieraan vertonen ze abnormaal (en voor de veehouder nadelig en ongewenst) gedrag zoals oor- en staartbijten. De omgeving mag echter niet té complex worden: voorspelbaarheid is evengoed een belangrijk criterium.

Het feit dat afleidingsmateriaal door de wetgever wordt opgelegd is gebaseerd op de natuurlijke behoeften van de soort. Veralgemeend kan men stellen dat varkens 80% van de tijd rusten. Van de overige 20% 'actieve tijd' wordt opnieuw 80% doorgebracht met exploratief (onderzoekend) of foerageergedrag (gedrag in functie van het verzamelen van voeder). Met andere woorden: hoewel de gedomesticeerde varkens in principe hun voeder niet zelf meer dienen te zoeken, hebben ze nog steeds de behoefte om foerageergedrag uit te oefenen. Wroeten is daar een belangrijk onderdeel van. Bij gebrek aan wroetmogelijkheden wordt het gedrag gericht op de soortgenoten ...

In plaats van de symptomen te bestrijden (bijvoorbeeld door de staarten te couperen), is het verrijken van de omgeving een manier om ongewenst gedrag te (proberen) voorkomen. Om die reden worden hetzij producten ontwikkeld voor gebruik in min of meer klassieke stallen (zoals de intussen vrij vertrouwde rode en blauwe *bite-rite*), hetzij nieuwe stalsystemen ontworpen (strostallen of bijvoorbeeld de zogenaamde comfort-plusstallen in Nederland). In dit artikel wordt vooral ingegaan op de mogelijkheden en uitdagingen in bestaande stallen. Bij deze een belangrijke kanttekening: probleemgedrag zoals staart- en oorbijten wordt over het algemeen slechts opgelost door een strategische aanpak. Dat wil zeggen dat men verschillende knelpunten tegelijk moet aanpakken: bezettingsgraad, omgevingsverrijking, mixen van dieren en zeker ook de ventilatie.

Mogelijkheden

Er zijn een aantal categorieën van producten en/of materialen die in aanmerking komen voor gebruik in varkensstallen. We overlopen ze hieronder.

Losse materialen

Zoals opgesomd in de Europese richtlijn van 2001 en het koninklijk besluit van 2003. Het probleem (of de uitdaging) is deze materialen ter beschikking te stellen zonder dat ze meteen door de rooster in de mestput terecht komen. In Nederland werd bijvoorbeeld de Stro-Swing ontwikkeld om kleine hoeveelheden stro te geven in roosterstallen. Deze 'strodoosator' bestaat uit een verticale kunststof buis die ter hoogte van de hokafscheiding wordt opgehangen en die een vlakke vloerplaat met strokering bijna raakt. De ruimte tussen de buis en de plaat bepaalt de hoeveelheid stro die vrijkomt. Het draaipunt bevindt zich bovenaan. Een verticale pin die op de vloerplaat, binnen de buis, is bevestigd, zorgt ervoor dat de bewegingen beperkt blijven. De varkens kunnen de buis dus manipuleren zodat er een gering aantal stroprietjes tevoorschijn komt. De strokosten blijven laag door de beperkte hoeveelheid en er verdwijnt heel weinig door de rooster. Wel stelt men vast dat het stro wordt opgegeten, waardoor meteen ook de strokwaliteit van belang wordt. Om de kosten te beperken kunnen de buizen handmatig worden gevuld, bijvoorbeeld om de week.

Een min of meer vergelijkbaar artikel is het Funbar Station. Dit bestaat uit twee horizontale buizen die roteren rond een as. Het geheel wordt vastgemaakt op de roostervloer en de horizontale buizen worden gevuld met een 'vezel-' of 'mineralenreep'.

De dieren kunnen de buizen laten roteren en krijgen volgens de gewenste instelling toegang tot de repen. De gebruikskost van zulke repen is uiteraard een belangrijke factor.

In Denemarken gebeurden onder andere experimenten met champignoncompost. Die werd verstrekt via een horizontaal, boven de hokken opgehangen rek, net binnen het bereik van de dieren. Het rek is voorzien van een niet te grof rooster dat de varkens toelaat om met de snuit kleine hoeveelheden compost door de openingen te werken.

Ook simpele stroruiven kunnen in aanmerking komen. Ze zijn bij voorkeur voorzien van een opvangbak of een dichte plaat met strokering eronder zodat het stro niet door de rooster verdwijnt. In het kraamhok zouden papiersnippers zeer geschikt zijn voor het 'afleiden' van de biggen, waardoor schade aan uiers, snuitjes en hokafscheidingen beperkt blijft.

Commercieel 'speelgoed'

Een rondje internetten op basis van bijvoorbeeld de zoekterm *enrichment* resulteert in een waslijst van commerciële bedrijven die zich specialiseren in dieren-speelgoed. De meeste producten zijn bestemd voor dieren in dierentuinen, voor dieren in laboratoria of voor gezelschapsdieren. Een aantal van de producten is echter ook geschikt of bestemd voor varkens. Voorbeelden zijn: ballen, roestvrij stalen spiegels, halters. Het gebruikte materiaal is meestal (veilige) rubber of kunststof. De vermelde prijzen maken echter meteen duidelijk dat deze producten een hoge investering vergen. De eerder vermelde *bite-rite* (www.ikadan.dk) is in tegenstelling tot de voorgaande producten wel specifiek en uitsluitend voor varkens ontwikkeld. Een zelfgemaakte versie kan bestaan uit een plastic deksel met gaten waardoor men stukken touw of slang kan steken. Een vergelijkbaar artikel is een opgehangen bal met daaraan een viertal staarten van sisaltouw (www.domino.dk). Een ander

Een borstel zorgt niet alleen voor afleiding, maar ook voor afkoeling, hygiëne en parasitenbestrijding.

Kettingen zijn goedkoop, praktisch en duurzaam, maar de varkens verliezen zeer snel hun interesse in dit soort 'speelgoed'.

re Deense variant is de *porc-toy* (www.okplast.dk). Die bestaat uit een kunststof schijf waarop (buiten het bereik van de varkens) een kluwen touw ligt waarvan een uiteinde via een opening in de schijf naar beneden hangt. Verder hangen aan de schijf nog drie kettingen met aan het uiteinde plastic sliertjes die een ritselend geluid voortbrengen.

Een vrij gekend verrijkmiddel bij verschillende diersoorten (bij varkens, maar bijvoorbeeld ook bij paarden) is de in Edinburgh ontwikkelde *Football*. Het is een bal waarin een (kleine) hoeveelheid voeder wordt gebracht. Openingen in de bal zorgen ervoor dat er telkens een kleine portie vrijkomt wanneer de dieren de bal manipuleren. Zo'n toestel sluit dus nauw aan bij het natuurlijke foerageergedrag van de dieren, én het gedrag wordt beloond. De doe-het-zelfversie is een houten of plastic tonnetje dat men via een goed af te sluiten opening kan vullen en waarin enkele gaten zijn geboord. De beperkende factoren hierbij zijn de noodzaak om regelmatig bij te vullen en de vervuiling van de bal of container. Dat laatste kan men voorkomen door een (veilige, niet-toxische) verpakking uit de voedingsmiddelenindustrie, bijvoorbeeld een kunststof fles waarin frituurolie zat, boven de hokken op te hangen. Enkele gaten boren, vullen met maïskorrels of iets dergelijks en observeren ...

Kettingen zijn natuurlijk goedkoop, praktisch en duurzaam, maar ze voldoen slechts in geringe mate aan de beoogde doelstellingen. De varkens verliezen namelijk zeer snel interesse en verkiezen duidelijk 'varkensstaartjes' boven kettingen.

Kringloopproducten

In de literatuur geciteerde materialen zijn scheepsboeien, bowlingkegels, stof- of jutestroken, geknoopte stukken stof, maten, stukken tuinslang, touwen, houtblokken, lege plastic flessen, jerrycans (zonder

schadelijke inhoudsresten!), lege roomijsdozen, grasplakken, deksels van vuilnisbakken, kunststof bierbakken, kartonnen dozen, kranten, houten spoelen ... Deze lijst is uiteraard niet volledig en leert alvast dat er op een creatieve manier veilige en goedkope materialen te vinden zijn die aan de vereisten voldoen. Hierbij wijzen we echter nog eens op het feit dat autobanden door het Voedselagentschap (FAVV) en door de slachterijen ten stelligste worden afgeraden, niet alleen omdat ze de varkens kunnen verwonden (door stukken loskomend metaal), maar ook omwille van het risico op vreemde materialen (bijvoorbeeld metaaldeeltjes) of stoffen die in de karkassen kunnen terechtkomen. Elk materiaal dat men aan de varkens verstrekt moet men daarom op voorhand zorgvuldig evalueren op het vlak van veiligheid, toxiciteit enzovoort. Zo geeft men best ook geen geveerd of behandeld hout en bij gebruik van bedrukte zaken dient men zich ervan te vergewissen dat de inkt veilig is.

Temple Grandin, een Amerikaanse onderzoeker die heel wat onderzoek heeft verricht op het vlak van diergedrag, raadt bijvoorbeeld stroken uit oude beddenlakens aan. Stroken van ongeveer 8 cm breed en 60 cm lang kan men gemakkelijk aan de hokafscheiding knopen en zijn eenvoudig te vervangen als ze te vuil worden.

Een eenvoudige oplossing om touw als afleidingsmateriaal ter beschikking te stellen is het ophangen van een (stalen) rol waarrond het touw gewikkeld is, en die toelaat het touw op een bepaalde lengte vast te zetten (tot de dieren het gekortwiekt hebben).

Reeds aanwezige voorzieningen

Vanuit praktisch oogpunt is het voor de varkenshouder natuurlijk interessant om voorzieningen die al in de stal aanwezig zijn te gebruiken als verrijking, of om middelen te voorzien die een bijkomende functie hebben. Waar de staluitvoering strogebruik toelaat, vervult het stro bijvoorbeeld meerdere functies: het is een vezelrijk product en het is manipuleerbaar materiaal. Ook enig ruwvoer (bietenpulp, snijmaïs en dergelijke) past in deze filosofie. De eerder vermelde wetgeving legt namelijk ook het volgende op: 'Teneinde hun honger te verminderen en in de behoefte tot kauwen te voorzien, moeten alle gaste en drachtige zeugen en gelten een toereikende hoeveelheid bulk- of vezelrijk voer en energierijk voer krijgen'. Stro en ruwvoer kunnen bij zeugen dan beide functies tegelijk vervullen.

In drachtigezeugenstallen kan meestal vrij gemakkelijk een borstel worden ingepast. Die zorgt niet alleen voor afleiding, maar ook voor afkoeling, hygiëne en para-

sietenbestrijding. Schuurpalen zijn vergelijkbaar. Een andere mogelijkheid is het ophangen van beweegbare drinknippels. In sommige gevallen zou men zelfs het voedersysteem als een vorm van afleiding kunnen beschouwen, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan: ad-libitumvoeding, voldoende voederplaatsen in vergelijking met het aantal dieren, bediening van bijvoorbeeld kleppen door de dieren ... De kans dat deze interpretatie door de bevoegde overheden aanvaard wordt is eerder gering. Likstenen (zie foto) die de dieren in beweging kunnen brengen, zijn daarentegen beter in de wettelijke omschrijving in te passen.

Pas gespeende biggen, die nog de behoefte of de impuls hebben om te zuigen, gaan vaak over tot het zogenaamde buikneuzelen (*bellynosing*), waarbij ze elkaars fronten en onderkanten vrij ruw bijten, stoten en zuigen. Dat leidt tot pijnlijke irritaties en/of haarverlies. Om dit te voorkomen brachten Amerikaanse onderzoekers fopspenen (blinde spenen, dus zonder opening) aan op de voedertroggen, een ingreep die effectief bleek te helpen.

Voorzieningen zoals wroetbakken die gevuld zijn met zand of een ander substraat (waar eventueel graan of iets dergelijks door gemengd is), zijn in de huidige stalsystemen moeilijk in te passen, maar zijn bijvoorbeeld wél haalbaar in scharrel- of biologische systemen.

Het bovenstaande maakt ook duidelijk dat alle materiaal dat juist niet bedoeld is voor manipulatie (hokafscheidingen en -inrichtingen), zo degelijk mogelijk uitgevoerd moet worden, zoniet zullen de dieren het evengoed als speelgoed beschouwen en zal de duurzaamheid ervan aan de test onderworpen worden.

Eigenaardig genoeg wordt ook menselijk contact vaak in proeven opgenomen als een vorm van verrijking. Ook geluid (muziek/radio) kan als verrijking worden beschouwd, maar dit zal evenmin beantwoorden aan de in de wetgeving opgenomen formulering. ■

Dit is het eerste van twee artikels over afleidingsmateriaal bij varkens. Volgende keer gaan we dieper in op de gewenste eigenschappen, de baten van verrijking (voor de varkenshouder) en de praktische uitvoering ervan.